

MAGYARORSZÁG
ALKOTMÁNYJOGI ÁTALAKULÁSA MODERN ÁLLAMMÁ.

— Második közlemény. —

A középkor, helyesebben a *keresztyén-germán állam-
eszmé* kora korántsem szűnik meg 1492-ben Amerika föl-
fedezésével, miként azt a hagyományos történelmi beosztás
tanítja, hanem lenyúlik az egész a francia forradalomig,
1789-ig, legalább az államtudományi kritika szempontjából.
Ebben az egész, tágabb értelemben vett «*középkor*»-ban a
rendi állam monarchikus tetőzet alatt Európaszerte a nemes-
ség és papság uralmát jelentette, természetesen a szónak
szelidültebb értelmében azóta, hogy a legisták tanai által
ösztönözve, a királyok az «*Augustusok*» hatalmi körére
vagyakozván, megtörték a Kopasz Károly óta dívott *hűbéri*
rendszer¹ és többé-kevésbé autokrátorilag uralkodtak. Neve-
zetes egy átalakulás volt ez, a melyben mindenütt, hol csak
az új irány diadalmaskodott, döntő szerep jutott annak elő-
készítésében a *városok* gazdasági erejének, művelődési fej-
lettebb voltának és politikai jelentőségének. A legjellegzőbb
példát nyújtják erre egyfelől *Franciaország*, másfelől meg
Dánia. Ott is, itt is a városok egyre növekvő hatalma segíti
a királyságot az abszolutizmus behozatalára. Másfelől Spanyol-
országban II. Fülöpnek csak azért sikerül tönkresilányítani az
alkotmányosságot, mert már az egyesült Spanyolországon

csak árnyékát élvezték a városok azon politikai befolyásnak, a melyet hajdan az akkor még önálló királyságokban, különösen *Aragoniában* és *Castillában* alkotmányjog alapján gyakoroltak. Ki tudja, hova fejlődik a *Német* nemzeti római szent birodalomban, hova a Svéd királyságban az alkotmányosság, ha sem ott, sem itt nincs részök a városoknak. még pedig ugyancsak nyomatékos részök a nemzet tanácsában! Oly annyira szeretjük már emberöltők óta a magyar alkotmányosság fejlődését az angol alkotmányosság fejlődéséhez hasonlítani. Volt is e kettő közt nem egy rokonvonás, ez tagadhatatlan. De soha tátongóbb úrt, mint a minő a XVIII. század Magyarországot a városok politikai jogait illetőleg Angliától elválasztja. Angliában már I. Edward uralkodásának 23-ik évétől (1295.) fogva egyre gyarapodik a parlamenti képviselőre jogosult városok száma; VIII. Henrik trónraléptekor már 224 «citizen» és «burgess» ül a «Common»-ok házában, nem kevesebb, mint 111 város részéről, mint teljesen egyenrangú törvényhozó a grófságok követei mellett.¹ VI. Edward trónraléptekor csak öt város, helyesebben városka küldött még csak követeket az alsóházba Cornwallból; Erzsébet királynő halálakor már 21 cornwalli város és városka volt ott képviselve.² És ha nem is voltak a valóban nagy városok a népesség számarányához képest kellő mérvekben parlamentileg képviselve a jelentéktelen «borough»-okhoz képest le egész a Reform-Billig (1831.): tagadhatlan mégis, hogy a városi elem, mint a «knight»-okkal egyenjogú elem, folyton gyarapodott az alsóházban és nem is vesztette el soha e jogát csak egy pillanatra sem, sőt még csak csorba sem üttetett azon, futólagos természetű.

¹ L. Hallam: Constitut. History of England. Compl. Edition. London, Murray, 1870. p. 633—4. Hl. ö. Creasy és Stubb. valamint Gneist és Dicey műveivel ill. hh.

² Hallam: i. h. p. 635.

A Reform-Bill azután véget vetett ugyan a wrotten-borough-k túltengésének; másfelől azonban kellőleg részarányos képviselőlethez juttatta az ipar, kereskedelem, művészet, tudományosság gócpontjait, a nagy városokat.

Ámde mit látunk Magyarországon, az 1848-iki törvényhozás előtti rendi alkotmányosság idejében? Nem Angliához, de Lengyelországhoz hasonló állapotokat. Lengyelországon, a hol pedig Surowiecki szavai szerint¹ «régiebbek a városok magánál a lengyel történelemnél», 1539. és 1544-ben kiűzték az országgyűlésből az eddigi gyakorlat szerint ott megjelent városi követeket és csak 1768-ban eresztették be a birtokos városi polgárokat a tartományi gyűlésekre activ szavazati jog gyakorolhatására, de választhatók a tartománygyűlések által országgyűlési követekül, csakis a nemesek maradtak ezentül is. A lengyel országgyűlésen nem volt helye a városi polgárságnak; ez utóbbinak összes politikai joga még 1768-on túl is arra szorítkozott, hogy a városi polgár, ha az illető kerületben fekvő birtokának jogcímén a tartománygyűlésbe bejuthatott, akkor az ő szavazatával is hozzájárulhatott egy vagy más nemesnek országgyűlési követé választásához;² és hogy trónüresedés, interregnum idején névleg ott szerepelhettek a felavatási okmányon a városok nevei is, a trónralépő királynak pedig (mint az 1632-iki «Pacta Conventa» mutatja) diszkrétok a kezét megcsókolhatták. Csakis a francia forradalom viharzó szelétől meglegyintve adta vissza a lengyel királyság törvényhozása a városoknak az országgyűlési követküldés jogát az április 18-iki törvénnyel 1791-ben. E törvény

¹ L. Hüppe: Die Verfassung der Republik Polen p. 125—163. és 171. «Der Städter lebte wie ein Gast im fremden Hause geduldet und abhängig von der Grossmuth, oder vielmehr von der Laune des Wirthes.» (Surowiecki szavai, idézve Hüppénél: Verfassung der Republik Polen, p. 192.)

² L. Ugyanott.

rendelete szerint az összes szabad királyi városok²⁴ csoportba lőnek beosztva és minden egyes város-csoport 2—2 követet választott minden két évben az országgyűlésre. Itt az országgyűlésen azonban csak a pénzügyi kérdésekben és a városokat illető kérdésekben járulhattak hozzá a városok követői az ő szavazataikkal a határozathozatalhoz; a törvényhozás egyéb kérdéseiben csak úgynevezett «votum informativum» illette meg őket. Másfelől azonban megadatott ekkor (1791.) nekik még az a jog is, hogy meghatalmazottakat küldhessenek a minden két évben új választás alá kerülő országos — vagy mint a lengyelek nevezték — birodalmi rendőrügyi és kincstárügyi bizottságokba.¹ Így volt az a szerencsétlen Lengyelországon, hol pappá is csak nemesek fiai lehettek jó ideig, s a hol ha valamelyik nemes városi hivatalt fogadott el, vagy éppen iparral, kereskedelemmel foglalkozott, hát kiteszittatott a törvény rendelete szerint, a nemesek sorából.

Magyarországon nem sokkal állott kedvezőbbben a városok helyzete, tekintve azon megszégyenítőleg csekély jogkört, a mely nekik az országgyűlésen jutott. III. András alatt jelentékeny volt a városaink szerepe az országgyűlésen, habár távolról sem hasonlíthatni e szerepet az aragoniai meg castillai «Cortes»-eken szerepelt városokéhoz; Zsigmond királyunk újból lendített ezen irányban; nevezetesen 1405-iki kezdeményezése által, midőn a városok ügyeinek szabályozását s némely szabad mezővárosnak — «oppida» — szabad királyi rangra emelését tűzvéni ki az általa husvétkor Budán tartott országgyűlés egyik tárgyául, az e részben a meghívott szabad kir. városi és egyéb szabad (mező) városi követek jelenlétében és hozzájárulásával alkotott törvényczikkeket, a melyeket Pestmegye közönsége, mint az egész

¹ Hüppe: i. m. p. 108.

Magyarország minden lakosának és az egész országnak dicséretére, díszére, örök javára, hasznára, dicséretes előmenetelére, gyarapítására való törvényhozási actust honfíúi örömdiadallal üdvözöl vala, utólagos hozzájárulás végett a megyéknek megküldötte.¹

Még II. Ulászló alatt is van nyoma legalább nyolcz város politikai jelentőségének.

Másként alakulnak a viszonyok a mohácsi vész után. Egész 1608-ig nem találunk semmiféle tüzetesebb utalást a városok országgyűlési jogkörére vonatkozólag; az 1608. koronázás utáni I. törvényczikkben, miután a szöveg már fölsorolta az országgyűlésre meghívandó összes többi elemeket, a 10. §. így rendelkezik: «A mi a szabad városokat (már t. i. a II. Ulászló VII. Decretuma 3. cikkében² fölsoroltakat, t. i. Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron) illeti, az országlakók méltóknak tartják azokat arra, hogy szabadalmaikban, valamint a karok és rendek sorában megtartassanak. és illőnek vélik (az országlakók),

¹ Hl. e. Ladányi Magyar királyság alkotmánytörténete I, p. 245—247. — Bartal: Commentar. III. 128., ettől az időponttól számítja azon szokás megállandóságát, hogy «a királyi városok is meghívásanak az országgyűlésre, még pedig oly módon, hogy a városok közönsége a saját kebeléből 2—3 előkelőt küldjön teljhatalommal a főpapok, bárók és nemesek gyűlésébe». Szlemenics kétségbevonja (Magyar tud. társas. évkönyvei VI. 259. l.), hogy a városokat a törvényhozás joga gyakorlásában való részletetés végett hívta volna meg Zsigmond ezen országgyűlésre; de Ladányi az ellenkezőt mutatja ki i. h.

² L. 1514: VII. Decretum 3. Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron külön, még pedig első sorban soroltnak föl a királyi jövedelmekről szóló e törvényczikkben, mintegy jelezni kívánván a törvény, hogy e szabad városok (Liberæ Civitates) országgyűlési jogosultságuknál fogva is kiváló kategóriába sorozandók. Ezen városok az 1514: 3. szerint: Sunt igitur octo in primis Civitates Liberae, videlicet: Buda, Pest, Cassovia, Posonium, Tyrnavia, Bártfa, Eperjes et Sopronium.

hogy azok (illető szabad városok) követői az országglakók közt ülésel és szavazattal birjanak.»¹ Nyomban rá azonban a 11. §. azt mondja, hogy a többi városok helyzetének szabályozását az országgyűlés későbbi törvényhozási actusok számára tartván föl, ezúttal e kérdés elintézését elhalasztja.² De ugyan erélyesen pattog a 12. §. is: «Tehát nehogy ő Felsője azután a fölsorolt Karokon és Rendeken kívül még másokat is meghívjon az országgyűlésre, ha csak azok nem hivatalos állású személyek!»³ Ezen «mások» alatt természetesen a többi városok értendők. Ennyire fáztak az 1608-iki Karok és Rendek az országgyűlésen levő városi elem szaporításától!

Nem is igen találunk egyhamar törvényhozási intézkedést az ellenkező irányban. Az 1613: XXXI. törvényczikk rendeli, hogy a «szabad városok»-ra vonatkozólag maradjanak épségben az ország intézményei, ősrégi gyakorlata és szokásai és az illető városok polgárzatának (civitas) kiváltságai (privilegia) is azon értelemben, a melyben folyton és tényleg gyakorlatban voltak.⁴

¹ 1608. post Coron. I. 10. : *Liberas Civitates (quae juxta Uladislai Regis Decret. 7. art. 3 ordine recensentur) quod concernit; ut eae quoque, in suis privilegiis, et numero Statuum et Ordinum conserventur; dignum judicant regnicolae, quarum nuntii, ut inter Regnicolas locum et vota habeant, dignum quoque censent Regnicolae.*

² 1608. post Coron. I. 11. : *Reliquarum Civitatum Liberarum quae ibi comprehensae non essent, status rejicitur ad emendationem Decretorum.*

³ 1608. post Coron. I. 12. : *Praeter hos itaque Status et Ordines ne Sua Majestas Regia (demptis illis, qui publicis Regni officiis fungantur, utpote Consiliarii Nobiles, Judices Regni Ordinarii, eorum Vices-gerentes, Proto-Notarii et Jurati Assessores Tabulae Suae Majestatis Regiae) ad Comitata Generalia adhibeat; eorumque vota, juxta antiquum usum et sessionem admittantur, decretum est.*

⁴ 1613: XXXI. : *Ultimatim ratione Liberarum Civitatum manent antiquae Regni Constitutiones, antiqui usus, et consuetudines, et ipsarum Civitatum Privilegia, in quarum continuo et reali usu fuerint.*

Az 1618: XXVII. t.-cz. szerint: «Szabad és bányavárosok, valamint a néhai magyar királyok által kiváltságolt városok összes szabadságaikban, kiváltságaikban, mentességekben és régi jogaikban és szokásaikban, nemkülönben a harminczadok, vámok s rakhelyekre nézve, a melyeknek gyakorlatában eddig voltak, megtartassanak.¹ Ugyanily értelemben rendelkezik az 1622: XXV., az 1625: XLIII., az 1630: XXI., XXXVIII.; az 1635: LIII., az 1638: XXXV. t.-cz., valamint az 1649. koronázás utáni XV. t.-cz. is, ez utóbbi különös nyomatékmal hangsúlyozván, hogy a szabad királyi városok az ő kiváltságaikban és szokásaikban csak annyiban tartassanak meg, a menyiben ezek sem a törvényekkel nem ellenkeznek, sem pedig a nemesi előjognak (nobilitari praerogativae) nem válnak sérelmére. Figyelmet érdemel ugyanezen törvénycikknek azon rendelkezése is,² hogy e városokban lakó érdemteljes és szabad egyének csakis az illető városok polgárzatának (civitatum) és a tanácsos urak ajánlatára emeltethessenek nemesi rangra az ország törvényeinek értelmében; másfelől, hogy az a gyanus nemességű és nagyon csekély

¹ 1618: XXVII.: *Liberarum quoque et Montanae Civitates, nec non Oppida quondam per Divos Hungariae Reges Privilegiata, in universis earum Libertatibus, Privilegiis, Immunitatibus, antiquis item juribus et consuetudinibus; nec non in Tricesimis, Teloniis et Locis Depositio-num, in quorum usu fuerunt, conserventur.*

Hl. e. 1622: XXV., 1625: XLIII., 1630: XXI., XXVIII., 1635: LIII., 1638: XXXV.

² 1649. post Coron. XV.: *Liberarum ac Regiarum nec non Montanae Regni quoque Sclavoniae Civitates; in legitimis suis Privilegiis et Consuetudinibus, in quantum Legibus et Constitutionibus Regni et Nobilitari Praerogativae non praepjudicant, conserventur. §. 1.: Conciviles etiam, benemeritae ac liberae Personae in iisdem Civitatibus Liberis ac Regiis degentes non aliter, sed ad commendationem ipsarum Civitatum et Dominorum Consiliariorum, juxta Leges Regni nobilitari possint. §. 2.: Quae porro sunt impossessionatae et suspectae Nobilitatis, nihili-*

vagyonú, vagy éppen vagyontalan egyének, a kik szabad királyi városokban laknak, ez utóbbiak törvényhatóságának és jogszolgáltatásának legyenek alávetve. Az 1655: CX. t.-cz. szintén csak általánosságban mondja ki, hogy a szabad királyi városok, mint a bányavárosok és a szlavoniaiak is, régi szabadságaikban az 1613: XXXI. t.-cz., az 1638: XXXV. és az ott hivatolt törvényczikkek, úgy az 1649: XV. t.-cz. rendeleteinek értelmében tartassanak meg, hozzátevén, hogy Kis-Marton és Kőszeg városok az ő Felsége által engedélyezett kiváltságaikhoz képest a tárnokmesteri hatóság alá helyeztessenek.

A szabad királyi városok azon jogi természete, hogy azok polgárzata úgy tekintendő, mint egy nemesi személy, folyton átszillámlik mind e törvényczikkeken, valamint az is, hogy azok belkormányzati jogkörének szabályozására nem is gondoltak mind e törvényhozásaink; csakis hagyományosan — túlnyomólag német eredetből — fejlett jogszokásaikban és kiváltságaikban kívánván ez utóbbiak azokat megtartani. De másfelől látható az is, hogy az országgyűlési követküldési

que penitus honorum in Comitibus habentes, Jurisdictioni et judicati Civitatum illorum locorum, ubi commorantur, subiaceant. — Nagyon lehet sajnálni, hogy a *«Corpus Juris»* derék magyar fordítója, Geguss Dániel ezt a törvényczikket akként fordította annak bekezdésében. mintha csak Szlavónia városairól lenne abban szó. *«Tótország»* (sic) szabad és királyi, úgy bányavárosai is törvényes szabadalmaikban és szokásaikban, mennyiben az ország törvényeinek és intézkedéseinek s a nemesek kiváltságának sérelmére nincsenek megtartassanak. A derék jogtudóst, a kinek *«Corpus Juris»*-unk fáradságos átültetését köszönheti nemzetünk, bizonyára nem tájékozatlanság vezette félre, midőn Tótországot vagyis Szlavóniát kívánta értetni az összes Magyar királyság helyett, hanem valószínűleg valamely scholion kölcsönözhetette neki ezen ötletet. A *«quoque»* szó a szövegben, valamint az egész összefüggés, nemkülönben e törvényczikk genesisise, mindez kizárja annak lehetőségét, hogy itt csakis Szlavonia városairól akart volna törvényhozásunk 1649-ben intézkedni.

joggal fölruházott városok számának szaporításától jobban féltek a Karok és Rendek, mint egy újabb török berohanástól. Szint is vall, bár akaratlanul is, az 1687; XVII. t.-cikk a rendies féltékenykedés egész naivitásával: «Mint hogy Magyarország szabad királyi városainak száma több ilyen helynek dicsőségteljes visszafoglalása folytán annyira fölszaporodott, hogy a Negyedik Rend — «*Quartus Status*» — a többi Rendekkel számbeli erőre nézve nemcsak egyenlő volna, de azokat már fölül is múltná. 1. §.: Ó Felsege kegyelmes beleegyezésével határozatba ment, hogy azok száma többé ne szaporittassék, és hogy azon helyek — «*loca*» — a melyek eddigelé kevésbbé voltak — «*minus recepta*» (sic) az országgyűlési joggal bíró városok sorába fölvéve, ezentúl ez utóbbiak sorába be ne fogadtassanak; ha pedig ezen törvényezikk ellenére mégis bármifele egyezség — *pacto* — alapján azok sorába fölvétetnének is, be nem fogadottaknak tartassanak; hacsak: §. 2.: Ó császári királyi Felsege a közjő tekintetei által vezéreltetve, valamelyes nagy érdemekért egyik vagy másik helynek ezen jogot törvényhozás útján megadatni az ő kegyelmére különösen méltónak nem találná.¹

¹ 1687: XVII.: Quandoquidem numerus Liberarum, Regiarum-que Civitatum Regni Hungariae, per gloriosam recuperationem plurimorum similium locorum, in tantum auctus sit: ut idem Quartus Status caeteros non solum adaequaret, verum fors etiam superaret. §. 1.: Ex benigna Suae Majestatis Sacratissimae annuentia, statutum est; ne peramplius numerus earundem augeatur, neve loca hactenus in ordinem ipsarum minus recepta deinceps recipiantur: contra vero praesentem Articulum in futuro aliquo pacto ne fors recipiendi pro non receptis habeantur. §. 2.: Nisi sua Caesarea et Regia Majestas, magnis meritis, publica utilitate mota; specialem gratiam uni, vel alteri loco, articulariter faciendam esse, compererit. Jellemző e kifejezés: «*minus recepta*», a mely kifejezés is mutatja, hogy mennyire meg akartak ragadni a Karok és Rendek minden alkalmat még a jövőben is, csak hogy a városok országgyűlési jogkörét alantas színvonalon tarthassák.

Ezen szűkkeblűségét a Karok és Rendeknek a városok irányában nem egyedül okozhatta a vérség és faj politikája a nemesi renden belül; nagyon sokát nyomhatott ez ügyben mindenesetre már magában véve azon körülmény is, miszerint a szabad királyi városok kiváltságolt polgárai túlnyomólag németajkúak voltak még ebben az időben; de még inkább idegenkedtek a városoktól az országgyűlés köznemesei azon okból, mert a városok ezidétt már a Királyi udvari kamara, tehát egy oly kormányzék hatósága alatt állottak, a mely régóta szálna volt az összes alkotmányos érzelmű nemesek szemében. Ez a Királyi kamara alkalmazott az összes hazai kormányzések közül nem-nemeseket is hivatalokra, még pedig jelentékenyebb hivatalokra is a maga kebelében; ez a Királyi kamara volt az a kormányzék, a melyre még közvetve sem igen gyakorolhatott folytonos befolyást az országgyűlés. Mint az alkotmányellenes veletásokban leledző bécsi hatalom megvihatatlan expositurája itt az ország szívében úgy nehezedett annak hatalma az álombeli havas módjára az alkotmányos érzelmekre és tevékenységre országszerte. A kamara Bécs szolgája; a szabad királyi városokat akár dróton rángathatja a kamara: tehát tartsuk lehetőleg távol a városokat az országgyűléstől, mert különben veszélyeztetjük az ország alkotmányos szabadságát, — így gondolkodtak az önzetlenül hazafias nemesek. Ne ereszszünk be még több várost az országgyűlésre, mert különben még háttérbe szorítják a városi elemek, a királylyal vagy a főurakkal szövetségzén, a mi rendi érdekeinket — gondolhatták hozzá a szabadságot féltő aggodalmaikhoz még ezt is, a kevésbé idealista tagjai a szent koronának.

És ezen aggodalmakra még 1687-ben is elég okot szolgáltatathatott a jelen, kivált ha meggondoljuk, hogy I. Lipót 1671-ben 5 forint adót vettetett a nemességre és papságra is fejenként; ehhez járult a hús, bor, sör, pálinka, gazdasági

állatok megadóztatása jelentékeny mérvekben,¹ valamint nagyszámú katonaság tartásának terhe nemcsak a városokban, de a megyékben is, elannyira, hogy egyedül Zemplénmegye 100,000 köből rozsot adott ingyen és 35,000 köblöt pénzért a német katonák tartására.² Hasztalan folyamodott a nemeség, a melynek eddigelé adómentes vállalai ugyancsak borsóztak most e súlyos tehertől, az adó elhárításáért. A kegyetlen válasz az volt, hogy «ő Felsége nem engedheti el a nemeség megadóztatását!»³ Tetézte e terhet I. Lipót 1671. június 6-án kelt rendelete, a mely a sok kérvényezésre akként rendelkezte el a «büntetés» enyhítését, hogy «a márcziusi rendeletben kivetett adó felényire szállittatik le ugyan, de nehogy ezen adó a népet elnyomja, azt felerészben az urak és nemesek által kívánjuk fizettetni». A legnagyobb ingerültséget azonban az a kaczerkodás szülte, melyet I. Lipót ugyanezen júniusi rendeletében a néppel, már t. i. az eddigi misera plebs contribuenssel színlelt, szemben a birtokos nemességgel. «Segíteni akarván a föld népének méltó panaszain, rendeljük, hogy Mihozzánk folyamodjanak mindazok, a kik túlterhelve érzik magukat a földesuraiknak tenni tartozó szolgálataik által, s a kiket a földesurak keresztyén emberhez nem méltó kegyetlenséggel túlterhelvén, képtelenekké tesznek az állami terhek viselésére, és Mi kijelentjük, hogy mindig nyitva lesz ajtónk ezen szerencsétlenek előtt, nem ugyan azért, mintha föl akarnók őket lázítani az ő földesuraik ellen, de azért, hogy könnyíthessünk az ő szenvedéseiken.»⁴

¹ Szirmay: Not. Histor. Comit. Zempleniensis, p. 228; idézve Ladányi i. m. II. p. 204—5.

² I. m. p. 204—205.

³ U. o. L. Szirmay, p. 228.

⁴ Histoire des troubles de Hongrie p. 217—221; id. Ladányi II. p. 208—209.

Két év múlva, 1673. február 27-iki rendeletével azután el akarta törölni — tényleg a teljhatalmú kir. helytartónak (Ampringennek) behelyezése révén — magát Magyarország alkotmányát.¹ 1675-ben I. Lipót főlebb emelte a jövedéki adót, az úgynevezett accisát. És I. Lipót a nemesség megadóztatását nemcsak papiron rendelte el; egyik főkapitánya, Strassoldo, Zemplénmegye alispánját és főjegyzőjét börtönre is vetette és mindaddig szabadon sem bocsátotta őket, míg csak Bon János egri kanonok meg nem fizette a megye adóbeli tartozását,² mitsem törődvén természetesen Strassoldo főkapitány uram sem az 1504: I. törvényezikkkel, mely csakis az országgyűlés által megajánlott adót ismeri el törvényesnek, sem pedig magának I. Lipótnak diplomájával.

Ne csodálkozzunk tehát azon, hogy az alkotmány visszaállítása után 1681-ben tartott országgyűlés sem óhajtott a szabad királyi városok országgyűlési jogkörén tágítani. Az a két törvényezikk, mely ezen 1681-iki országgyűlésen a szabad királyi városok «szabadságának» helyreállításával és egyéb fontos ügyeivel foglalkozik, az 1681: XLI. és az 1681: XLII. törvényezikk mindenről beszél inkább, csak nem a városok követküldési jogáról.³ «Nem csekély panaszai voltak

¹ Nagyfontosságúak e részben is *Károlyi Árpád* jeles történetbúvárunk forrásbúvárlatokon nyugvó tanulmányai.

² Szirmay: p. 252; id. Ladányi II. p. 224.

³ 1681: XLI.: Liberarum quoque ac Regiarum, Montanarumque Civitatum non exiguae fuissent querelae: quod in jure liberae Electionis Magistratus civilis — partim a parte Camerae Hungaricae, partim vero ab officialibus Bellicis, contra privilegia ipsorum, et leges Regni turbatae et impeditae exstitissent. §. 2.: Neque in libero electionis Magistratus civilis jure, ac aliis privilegiorum ipsorum, longo usu roboratis, a quopiam quoque modo turbentur. §. 3.: Judicatus quoque fundorum Civilium, causis aliorum Judicum ad mentem Articuli 53 1659 non involvatur; sed penes ipsos Magistratus civiles maneat. §. 4.: Atque quoad Nobiles impoessionatos et suspectae Nobilitatis

a szabad királyi városoknak és a bányavárosoknak is, hogy polgári tisztviselőik szabad választási jogában, valamint a kegyúri és szabadkorcsmáltatási jogaikban és egyéb mentességekben részint a magyar korona által, részint pedig a katonatisztek által, az ő kiváltságaik és az ország törvényei ellenére háborgattattak és gátoltattak», annál fogva az eddigi e részben alkotott törvényezikkek, valamint az ő kiváltságaik és mentességeik megerősítetnek és egyúttal rendeltetik §. 2.: «Hogy a szabad királyi városok s a bányavárosok se az ő polgári tisztviselőik megválasztásának jogában, sem egyéb kiváltságaikban, melyek hosszas gyakorlat által megerősítvék, senki által, semmi módon ne háborgattassanak». Nem említi föl tehát e törvényezikk az országgyűlési követküldési jogot, de nem említi föl az 1681: XLII. t.-cz. sem, hanem főlemlít igenis ezen XLII. t.-cz. más valamit, a mi nagyon is érthető világitásba helyezi azon ellenszenvet,¹ mely a Karok és Rendek túlnyomó többségét a városok ellen még az 1687-ik törvényezikk megalkotása alkalmával is eltöltötte. Főlemlíti ugyanis, hogy «néhány városok és kiváltságolt mezővárosok

Art. 46. 1655. Nec non quoad Executionem sententiarum in Comitibus latorum, Art. 20. 1649. confirmatur.

¹ 1681: XLII. §. 1.: Quia nonnullae Civitates et Oppida Privilegiata, eorundemque Domini Terrestres, vel maximo his motibus eisdem excessus et abusus suos, non modo renovassent, et introduxissent; verum aliter etiam Nobilitatem in medio sui degentem, patria videlicet ad inconsueta onera Civilia, per assistentiam Germanicam ferenda. adigeudo: partim judicarias legitimarum sententiarum Executiones, vel simpliciter turbando, vel eadem eo, quo per Magistratum Comitatus pronunciantur modo, post intimationem Judici Civitatis pridie factum, exequi non permittendo; partim captivos Nobilium subinde in carceribus Civitatis detentos, sine scitu, et praevia eorundem Dominorum admonitione, liberos dimittendo; partim vero vinorum allodialium, in aliis promontoriis procreatorum, ad usum Nobilium non intromittendo; et qua Concivium, ubi alii Cives educillaernt, educillare non concendendo, vexarent et onerarent.

a kebelökben lakó nemességet a német katonaság támogatásával szokatlan terhek viselésére kényszerítették», «a törvényes ítéletek birói végrehajtását, mert azok a megyei tisztviselők által hirdettek ki, zavarták, vagy foganatosítani nem engedték», «a polgári tömlőczökben letartóztatott nemesi foglyokat földesuraik tudta és előleges intése nélkül szabadon bocsátották» és «a saját termésű, más hegyekben termett borok élvezetét a nemeseknek meg nem engedték.» Mindez eléggé mutatja egyfelől a városok és a nemesek közti ez idő szerinti ellenszenves viszonyt, másfelől pedig mutatja azt is, hogy a németajkú városi elem a német katonasággal czimborálgatott és ez utóbbinak segítségével ejtett nem egy sérelmet a városokban élő nemeseken. Hisz már az 1647: LXXVII. t.-cz. 3. §-a elárulja, hogy némely városok a nemesek házait «*megrögött gyűlölségből*» — «*ex praeconcepto rancore*» — valamely ürügy alatt kibecsülni, sőt elvenni, magukat a nemeseket pedig a városokat kizavarni szokták.¹ Ezen ellenszenv lehatott tehát egész 1687-ig, a mi igen természetes, miután az országban fekvő német katonasággal czimborálgató polgárokat épp oly kevéssé nézhette jószemmel a «szabadságért» küzdő nemesség, mint a hogy csak természetes, ha a városi polgárokat bántotta az a sokféle mentesség, a melylyel pl. az 1647. évi törvénycikk is² a városban lakó nemeseket az összes városi közterhek viselése alól földoldotta. Az 1715: XXXVI. törvénycikk már foglalkozik amúgy általánosságban a szabad királyi városok és a bányavárosok «*tanácsának*

¹ 1647: LXXVII. 3. §.: «Neve posthac Domus Nobilium, quavis ex causa, vel ex praeconcepto rancore, sub praetextibus exquisitis aestiment, aut adimant, eosque ex Civitatibus exturbent, imo exturbatos reducant, haereditatibusque suis restituant.»

² 1647: LXXVII. 6., 10., 11., 15. §.: «Caeterum, ab oneribus, sive laboribus civilibus, solutionibusque personalibus, *perpetuo immunes et exempti* habentur.»

szabad megválasztásával is», a mennyiben e nevezetes törvényezikk azt rendeli, hogy ezen választásokat a *kamarai bizottságok* ne terheljék, se ne gátolgassák, kivéve a szükség eseteit. Ha beáll a szükség esete, hát akkor ő Felségét illetendi meg, »mint az *összes városok földesurát*» — *«omnium Civitatum Domini terrestris»* — a jog. felügyeletet gyakorolni azon városok tanácsának rendje, politikai közigazgatása és jogszolgáltatási eljárása fölött, és ő Felségét fogja ily esetben megilletni az a jog is, hogy ily kamarai bizottságokat rendeljen ama városokba.¹ Az országgyűlési követküldés jogát azonban ezen törvényezikk sem említi. Annál nyiltabban szól, miként már láttuk, a városok országgyűlési jogköre felől az 1687-iki törvényezikk. És ez annyival sajtyszerűbb, minthogy ebben az időben már be lévén hozva az örökös királyság, a királyválasztás jogának szintügy, mint az Arany-bulla által megadott fegyveres ellentállási jognak eltörlésével, a bécsi hatalom most már nyíltan lépett föl azon törekvésével, hogy «az ország egész kormányszata az örökös királyság szellemében átalakíttassék és erre a célra egy bizottság küldessék ki».² A II. Ferdinánd óta jogérvényes diploma szerkezete és tartalma is csorbát szenvedett. Az eddigi 17 *«Couditió»*-ból mindössze csak hat *«Arti-*

¹ 1715: XXXVI. Sicut omnes Regias ac Liberas, Montanasque Civitates, in recepto Jurium, Libertatum et Privilegiorum legitime obtentorum usu, posthac etiam conservandas; sic penes Easdem, et Eadem, memoratas omnes Civitates, in libera Magistratuali electione imperturbate relinquendas, et neque Commissionibus Cameralibus onerandas, aut impediendas esse statuitur, solo casu necessitatis excepto: §. 1: Qui si intercurrerit, de convenientia Regiae Majestatis, qua omnium Civitatum Domini Terrestris erit, Magistratuali earum Civitatum ordini, ac Politicae et Justitiariae Administrationi invigilare. ejusmodique Commissiones (absque ulla ad determinatum aliquod tempus restrictione) pro exigentia necessitatis ordinare.

² L. Ladányi II., p. 271 s. köv.

culus» lett, kihagyatván a II. Ferdinánd diplomájából nemcsak az országgyűlésnek minden három évben megtartását, valamint a magyar ügyeknek magyar tanácsosok által való elintézését, a jogszolgáltatásnak a törvényeken alapuló s törvényes formák szerinti ellátását, a nádori méltóságnak választás útján való betöltését s a nádori jogkörnek szabályozását, az idegen katonaság kivitelét elrendelő s háború megindítását az országgyűlés tudta nélkül letiltó pontok, de kihagyatván abból a szabad királyi városok jogaira vonatkozó rendelkezés is. Magában az új fölavatási hitlevélben pedig mindjárt az első Articulus azt mondja, hogy ezentúl az ország «minden szabadságát, kiváltságát, statutumát, közjogát és törvényét a király úgy fogja megtartani, a mint azok értelme fölött a király és az országgyűlésileg egybegyűlt Rendek megegyezni fognak.»¹

Egészen új áramlatok közt született meg tehát az említett 1687: XVII. törvényczikk. A bécsi hatalom, a mely a (németajkú) városok polgáraival emberöltőkön keresztül kaczerkodott, most per ambages kihagyatta a szabad királyi városok jogainak fölemlítését az új hitlevélből. Mért? Bizonyára nem azért, hogy ellökje már most egy csapással magától azon támaszt, melyet eddigelé a városi polgárság nemességgyűlölő érzelmében bír vala; éppen ellenkezőleg, csak azért, mert tervei voltak a városokkal a megyék rovására, tervei, a melyek az eddigi törvényczikkek tartalmának szűk keretében aligha fértek volna meg. Ezt észrevette az országgyűlés, és éppen ezért egész nyíltan akart gátat vetni a városok politikai befolyása növekedetésének. Ugyancsak nem tesz említést a

¹ Lásd Kovachich: Supplem. III. 425., id. Ladányi, 273—74. Egyébként Ladányinak nincs egészen igaza, midőn ezen új articlust annyira sötét színben látja, mert a «*leges interpretandi*» joga, melyet később az 1790/1: XII. törvényczikk oly ünnepélyesen proclamál, benne van már ebben is.

városok országgyűlési jogáról az 1715: LXIII. t.-cz. sem, mely szigorúlag megtiltja a városoknak, nehogy a nemeseket accisával terheljék és a szabad királyi városokat a mértékek, ölek és fontok dolgában egyenesen alárendeli a megyei törvényhatóságnak, illetőleg az alispánnak. És a mily megbizhatatlannak találja vala ez a törvényczikk a városi polgárok erkölcsi érzékét az öl és a font dolgában: szintoly könyörtelenül rápirit az 1715: LXXVII. t.-cz. a városok tanácsbéli uraira és egyéb tisztviselőire, mint a kik a nemesektől aránytalanul behajtott díjakat minden megszámadoltatás nélkül szokták zsebredugni.¹ Ez a törvényczikk sem tér rá a városok országgyűlési követküldési jogára. Van egy nevezetes mozzanat ebben az 1723-iki törvényczikkben. A városokról szólóban ugyanis azt mondja a LXXVII. t.-cz. 4. §-a a kamarai hivatalnokokról — «Cameratici» — és a katonatisztekről — «bellici officiales» — hogy azok *nem polgárok* — «*non cives*». Természetesen csakis az volt az akkori alkotmányjog értelmében «civis» vagyis polgár, a ki a kiváltságolt város polgárzatának — «*Civitas*» — helyi kötelekébe, mint ilyen, forma szerint föl lett véve; ámde e kifejezés: «*non cives*», mégis jelentőséggel bír, mert nemcsak azt bizonyítja, hogy a helyhez nem kötött polgári rendnek — «*bourgeoisie*» — mint «*tiers état*»-nak fogalmát a francia «*bourgeois du roi*» fogalmának értelmében nem ismerte a rendi magyar alkotmányjog, de bizonyítja azt is, hogy a kamarai hivatalnokokat és a katonatiszteket, mint intelligens elemet, nem kívánta a tágabb (nem országgyűlési) értelemben vett *polgári* rendbe (országgyűlésileg nálunk «*quartus status*») betudni — és éppen ebben különbözött a német államjogtól, — hanem külön állást vindikált számukra, még mielőtt a «*hono-*

¹ 1715: LXXVII. De illis tractare sine illis, eosdemque Impositionibus ultra modum et justam proportionem pro libitu suo taxare etc.

ratiorok» fogalma érvényre emelkedhetett volna a törvényhatóságokban; hogy pedig ezen különállást *nem a parasztsághoz*, de a *nemesi rendhez* kívánta akkori törvényhozóink inteni, közelebb hozni: ez logikailag következik azon körülményből, hogy a *szabadok* közé tartoztak mind a kamarai hivatalnokok, mind pedig a (nem-nemes) katonatisztek, holott a «*parasztok*» — jobbágyok lévén — a szabadok közé — eltekintve a kiváltságolt kerületektől stb. — a törvény által bekegőrizálva nem lettek, a minthogy nem is lehettek.¹

Az 1723: LXIII. t.-cz. már a «szegény adózó nép nem csekély terheltetését» hordja szíven és azon földesurak vagy megbizottaik megrendszabályozására is törekszik, a kik a jobbágyaiktól beszédett országos közadókat más magántartozásokkal összevegyitik, más célra fordítják, sőt ezekkel a közpénzekkel meg is szöknek. A haladás e törvényhozási actusban kétségenkívül azon (13.) §-ban tetőzik, a mely megtiltja a főispánoknak és alispánoknak, hogy a megyei közintézkedések ellenére vagy azok elmellőzésével káros és önkényes intézkedésekbe vagy kiadásokba se maguk, se mások részére bocsátkozni ne merészellenek, a mely rendelkezését a 14. §. azután a királyi tanácsra, valamint a városi tanácsokra és azok bíraira is kiterjeszti. De most már benne vagyunk azon korban, a mely alig hallat valamit a városok

¹ 1715: LXXVII. 4. Ut autem et ipsi Domini Praelati, Magnates et Nobiles, Non Cives (uti et Cameratici et Bellici Officiales ac alii cuiuscunque conditionis Homines) tam in Montanis, quam in aliis Civitatibus Domos et Fundos civiles possidentes, ab iisdem, in medium Communitatum Civitatis, ad mentem Articuli 78. Anni 1647. proportionaliter solvenda solvant; ex eadem communis Justitiae ratione aequum censetur. Hogy pedig a «*Bellici Officiales*» alatt nemcsak a katonai irodatisztek, élmezési biztosokat stb., de a katonatisztek is kell érteni: ez kitűnik az 1792: IX. törvényczikkéből, mely szerint «*Hungari in qualitate Superiorum ac etiam Stabulium Officialium actu constituuntur*», — «*Stabulium*» alatt törzstisztek értetvén.

országgyűlési jogköréről a «*Corpus Juris*»-ban. A Királyi Helytartótanács az 1723: XCVII. t.-cz. alapján nyervén szervezetét,¹ valamint a királyi kamara² bőven ellátták a városok ügyeit azon szellemben, melyet a Rákóczy Ferencz szabadságharczának leveretése után a szatmári béke tett lehetővé a nyugateurópai mintára újjászervezett központi kormányzatban. Igen, de hát nem-e kaczerkodott I. Lipót a ryswicki béke megkötése után az «elnyomott nép»-pel tüntetőbben, mint valaha? Nem-e terjesztett az 1698-iki szeptember havában Bécsbe hívott megyei és városi követek elé egy tervezet, a mely szerint a «Magyarország érdekében föntartott» nagy hadsereg költségeit tovább már nem lehetvén az örökös tartományokra háritani, 4.000,000 forint adó kivetését követelte, még pedig akként, hogy e 4.000,000 forintból $\frac{1}{16}$ -részt a városok, a fennmaradt $\frac{15}{16}$ -részből $\frac{5}{16}$ -részt a papság és nemesség, $\frac{10}{16}$ -részt pedig a jobbágyság fizessen?³

Ez az ellentét, melyet a Kolonics katholizáló politikája még jobban elmérgesített, nemcsak a minden adózástól ősi időktől fogva teljesen mentes főurakat és köznemes földesurakat állította szembe a «*plebs misera contribuens*»-sel, az adózó jobbágysággal, de egyáltalán a polgári elemet s a nem-nemes értelmiséget is a nemességgel. Szerencsére, az összetartozandóság érzete jóval nagyobb volt még

¹ Hl. e. 1655: L. és 1662: XVII. törvénycikkek.

² Az 1655: XI., 1715: XVIII., 1723: XVI. és 1741: XIV. törvénycikkek csak azt mondják ki, hogy a m. kir. kamara («*Hungarica*») ne függjön a bécsi udvari kamarától («*Aulica*»), de az alapvető szervezetet nem állapítják meg. A kir. kamara úgy nőtt bele a «*fiscus*» hagyományos jogkörének a révén a magyar állam szervezetébe, mintha csak valamely «*common law*» alapján fejlődött volna ki történelmileg, pedig a Mohácson inneni századok folyamában úgy annak organismusa, mint jogköre, egészen idegen valami volt.

³ L. Szalay László: Magyarország története, VI. 6—21. s köv. — Hl. e. Ladányi i. m. 299. l.

e nehéz időkben is a Szent korona összes álatvalói között, semhogy nyílt szakadás állott volna be a rendi tagoltság kinövései miatt már ekkor a nemzetben. Nem a bécsi hatalom kaczerkodó nyilatkozatai, de a koronás király által szentesített országgyűlési törvényczikkek előtt hajolt meg a polgári elem s jobbagyság egyaránt; és e hazafias együvéfartozás érzetét nem ronghatták meg még a Rákóczy kuruczok nemes leventéinek azon minden nem-nemest irgalom nélkül lebitangoló tábori dalai sem, a melyek a maguk rendieskedőleg oktalan türelmetlenségében nem annyira a Stuartok jogtipró uralmával szembeszállt parlament hős hadseregeinek emberbaráti érzelmeire, mint a vallásszabadságért oly dicsően küzdő *Gusztáv Adolf* kába udvaronczaiknak fékvesztett vérgöggjére emlékeztettek. Svédországon legalább akadt egy *Oxenstierna*, a kinek államférfiúi bölcsesége helyreütötte azt, a mit az ő hős királyának gyöngelműsége részben vétett; a nagy kancellár rá tudta venni még az országgyűlés conservatív többségét is, hogy a «*nemtelenység*» — «*vanbördiga*»¹ — fogalmát kivetkőztesse a megalázó kétértelmiségből, és tekintet nélkül a családfára, kizárólag az aljas magaviseletű egyéneket, nem pedig egyáltalán a nem-nemeseket sujtassa általa. Magyarországon nem akadt egy ily *Oxenstierna* a különben oly nagyszerűleg önzetlen *II. Rákóczy Ferencz* táborában, a ki a szabadságért oly eszményi fenséggel küzdő fejedelemmel megértethette volna, hogy mennyire ártanak a *szabadság* szent ügyének a Rákóczy kuruczai, midőn a Kárpátoktól majdnem egészen az Adriáig visszhangoztatták azon »*anti-demokratikus nótát*», melyet a Rákóczy-korszak kitűnő történetbuvára, *Thaly Kálmán* néhány év előtt az általa oly serényen kutatgatott levéltárakból kiböngészett vala.² Magasan lengett

¹ L. Nordenflycht: Geschichte der Schwed. Staatverfassung, p. 141—156.

² Közölve az Aigner Lajos «*Figyelő*»-jében is 1880.

a Rákóczy-zászlaja «*Pro libertate*»; ámde ha e fenkölt lelkű fejedelem lélekemelő példáját adta is az ő hazaszeretetének, midőn itthagya a maga 1.200,000 holdját a haza földjének legjavából, csakhogy szeplőtlenül vihesse magával az ő zászlaját, mint hontalan bujdosó Rodostóba; s ha csakugyan anynyira a *velencei* köztársaság alkotmánya lebegett is Rákóczy Ferencz szemei előtt, mint eszménykép, a melyet ő netáni győzelme esetében megvalósítani is törekszik vala, tehát egy oly alkotmány, mely minden aristokratikus vonása daczára is elvitázhatlanul jóval kevésbbé merevebb válfalakat állított a Rendek közé, mint a mi alkotmányunk a XVIII. század elején: a rideg valóságban mégis csak a fölött örvendhetünk, hogy a magyar jobbágyok távolról sem foglaltak állást földesuraik s a nemesség ellen, amint hogy ezt a szerencsétlen Lengyelországon, az Osztrolenkánál muszka hadak ellen küzdő lengyel nemesek jobbágyai, még ezelőtt hat évtizeddel teszik vala; sőt még városaink polgári eleme és egyéb lakosai is nem egy helyütt harczoltak a labanczok ellen Magyarország nagyobb önállóságáért, daczára azon csábító szövegnek, a melyek az adóval sújtott nem-nemes elemeket Bécsből I. Lipót óta folyton az imperator sasainak szárnyai alá igyekeztek odaterelni.

Mária Terézia, a ki a maga »*Ratio Educationis*»-a által mélyebben nyúlt bele a hazai oktatásügybe, mint őt megelőzőleg alkotott összes országgyűlési törvényczikkeink;¹ *Mária Terézia*, ki éppen nem érezte magát mindvégig lekötve azon szolgálatok által, a melyeket a «*Moriamur pro rege nostro*» jelszó alatt oly vitézül és oly sikeresen küzdő magyar

¹ 1458: VI., 1458: X., 1548: XII., 1550: XIX., 1681: XXII., XXVI., 1723: X. L. «Közoktatásügyi reform mint politikai szükséglet Magyarországon» czimű művemet. Hl. ö. Molnár Aladárnak «Közoktatásügyünk történelméről» szóló munkájával.

nemességnek köszönhet vala, 1769-ben nevezetes uralkodói actust hajtott végre. Megtette alkotmányellenes úton, pátens által azt, a mit rendi országgyűléseink megtenni elmulasztottak s ezáltal jelentékeny mérvben enyhített a *Dózsa György* pórlázadásának leveretése óta folyton béklyóban senyvedő jobbágság sorsán. II. József, ki magát soha meg sem koronáztatta, szintén alkotmányellenes és törvénytelen actusokkal igyekezett — egyéb különben határozottan fölvilágosult szellemű reformjai közben — lehetőleg elviselhetőbbé tenni a rendi tagoltság öröklött válfalait.¹ II. József egész uralkodása alatt arra törekedett, hogy emberszerető reformpolitikája által közelebb hozza hazánk népét is a nyugateurópai polgárosodáshoz és ha törekvését nem rendeli alá az alkotmányellenes összbirodalmi eszmének, még autokratorai erőszakoskodásaival is annyira emelhetne volna nemzetünket, hogy manap — legalább a belpolitika terén — a *Hunyadi Mátyás* emlékezetével foghatott volna méltó versenyre kelni minden művelt magyar ember szívében az ő emlékezete.

De így csak azt érte el, hogy az őt túlélte Karok és Rendek előtt még azt is gyűlöletessé tette, a mi különben korszerű és üdvös volt az ő reformpolitikájában. Valóban II. József halálos ágya körül könybelábadt szemekkel üdvözölhették honfitársaink az ősi alkotmány helyreállítatását; ámde az 1790/1-iki országgyűlésünk csakhamar örök időkre kiállította magának az egyoldalú hazafias erényekben tündöklés bizonyítványát. Sokkal alaposabban és férfiasabb hangon formulázza meg ugyan Magyarország állami önállóságának törvényhozói vindikálását, mint Mohács óta bármely törvény-

¹ L. Marczali Henrik jelentékeny becsű munkáját II. József koráról, a mely munka kétségtelenül még értékteljesebb lenne, ha szerző munkájának egész folyamán át rendszeresen végighuzództatja az államjogi kritika vezérfonalát; ugyanez áll Marczalinak «A legújabb kor története» című szép művéről is.

czikkünk,¹ és nemcsak a protesánsok ügyét volt képes előbbre vinni a vallásszabadság irányában² és a görögkeleti hitvallású magyar nemeseket a föltétlen hivatalképesítés irányában;³ de érvényt igyekezett szerezni a magyar nyelvnek is úgy az államéletben, mint a közoktatásügy terén bizonyos fokig,⁴ sőt megkísérlette, ha nem is a király tanácsosainak politikai felelősségét, hát legalább a kormányzések egyes tagjainak legális felelősségét részévé tenni az alkotmánynak, a megnyiben t. i. elrendeli vala, hogy a kormányzések tagjainak eskümintájába az állam törvényei szemmeltartásának kötelezettsége fölvétessék, «szabadnak hagyatván az országlakók (értsd: az országgyűlési három előbbkelő «Rend») számára az út a «*sérelmek*» — «*Gravamina*» — közt az olyan kormányzéki tag ellen, a ki ezen esküjét megszegné, az országgyűlésen panaszt emelni — «*querimonium ponendi*», egyúttal rendelvén ugyanezen 1790/1-iki országgyűlés még azt is, hogy senki hivatalától egyszerű följelentésre el ne mozdítottassék, hanem előbb mód nyújtassék minden följelentett hivatalos egyéniségnek a maga tisztázására.⁵

¹ 1790/1: X. Hungaria nihilominus cum Partibus adnexis, sit Regnum independens, id est nulli alteri Regno aut populo obnoxium, sed propriam habens Consistentiam et Constitutionem, proinde a legitime coronato haereditario Rege Suo, adeoque etiam a Sua Majestate Sacratissima, Successoribusque ejus Hungariae Regibus, propriis Legibus et Consuetudinibus, non vero ad normam aliarum Provinciarum dictantibus id Articulis 3. 1715, item VIII. XI. 1741 regendum et gubernandum.

² 1790/1: XXVI.

³ 1790/1: XXVII.

⁴ 1790/1: XV., XVI.

⁵ 1790/1: XVIII. §. 1.: Ut in quantum apud Dicasteria Hungarica Formulae Juramenti obligatio observandorum Regni Legum inserta haud foret, eadem inseratur; ac deinceps eorundem Commembra ad Leges quoque observandas se se fidei Juramento obstringant; Via Regnicolis, si quispiam contra juratam suam fidem ageret, in ipsis etiam Regni

Hát mindez tagadhatlanul jelentékeny haladást jelent a régi rendi Magyarországnak, a mohácsi vész óta főnállott államjogi állapotaihoz képest, a modern állameszme szempontjából.

Vajjon honnét a megifjúhodás e szellője az 1790/1-iki országgyűlésünk törvényhozási actusaiban?

Két tényező működött közre mint mozgató erő, a magyar Szent korona társadalmából: a florenzi magas műveltség fölvilágosult légkörében nevedett II. Lipót emberszeretete s határozottan alkotmányos érzülete, azután pedig az a zsenge lendület, melyet a magyar testőrök által kezdett irodalmi pezsdülés támasztott. Mindkét tényezőnél hasonlíthatlanul erőteljesebben hatott itt az 1789-iki francia forradalom. Korántsem az egész vonalon, de legalább azon kérdésekben, a melyeknek korszerű megoldása nem fogta szükségkép maga után vonni a nemesség előjogainak és kiváltságainak bármi tekintetben való megcsorbítását.

Igen, a francia forradalom kitörése nemcsak a protestánsok ügyét és nemzeti nyelvünk ügyét mozdította elő az 1790/1-iki országgyűlésen. A francia forradalom által előidézett eszmeáramlat hatásának nyomait látjuk még az 1790/1: XII. törvényczikk megalkotásában, sőt annak megszövegezésében is.¹ «Hogy a törvényhozó, törvényeltörő és törvény-

Comitiis, *reliqua* (sic) inter *Gravamina* querimoniam contra talem ponendi *in salvo* (!) relicta.

Érdekes egyébként e törvényczikk bevezető bekezdése is, a mely a Regni commodumát emlegeti és a közigazgatást olyhá tünteti föl, mint a melynek helyes és szabatos voltától az állam üdve és a polgárok boldogsága — «*Civiumque* fortuna» — (tehát a «Citoyen» fogalma itt hatol be a »Corpus Juris»-unkba — nem kevésbbé függ, mint a törvények hűségessé megtartásától.

¹ 1790/1: XII. *Leges ferendi. abrogandi. interpretandi Potestatem in Regno hoc Hungariae, Partibusque annexis; salva Art VIII, 1741 Dispositione; legitime coronato Principi et Statibus ac Ordinibus*

magyarázó hatalom ebben a Magyarországbán és Kapcsolt Réseiben közös a törvényesen megkoronázott fejedelemmel és az országgyűlésre törvényesen egybegyülekező Karokkal és Rendekkel, kivéve az 1741: VIII-dik törvényczikk rendelkezését (a melyre tehát nem terjed ki sem a törvényhozó hatalom, sem a törvényeltörő hatalom illetékessége!): ezt Ő legszentségesebb Felsége önként és nagyon is elismeri, a minthogy kegyesen ki is jelentette, hogy a Rendek ezen jogát, melyet dicső őseitől vett át örökül Ő Felsége, érintlenül meg fogja őrizni és fenséges utódaira is sértetlenül fogja átszállítani, egyúttal a felől is biztosítván Ő Felsége a Karokat és Rendeket, hogy sem ezen ország, sem kapcsolt részei sohasem fognak edictumok vagyis úgynevezett pátensek által kormányoztatni, az ily pátensek különben sem fogván ez ország biróságai által elfogadtatni, csakis oly esetekre levén pátensek kibocsátása föntartva, a melyekben különben a törvényszerűségnek megfelelőleg ellátott ügyekben a kihirdetés csakis ezen egyetlen módon eszközölthető kellő hatályossággal. » «A biróságoknak törvény által megállapított vagy megállapítandó alapszervezetén a királyi parancsszó nem fog változtatni; sem nem fognak a törvényesen meghozott ítéletek végrehajtásukban, sem rendeleti úton megakadályoztatni, sem pedig nem fogja Ő Felsége megengedni, hogy azok végre-

Regni, ad Comitia legitime confluentibus, communem esse, nec extra illa exerceri posse. Sua Majestas Sacratissima ultra ac sponte agnoscit, ac se Jus hoc Statuum illibatam conservaturam, atque prout a Divis suis Majoribus acceperat, ita etiam ad Augustos suos Successores inviolatum transmissuram benigne declaravit. Status et Ordines Regni securos reddens, nunquam per Edicta, seu sic dictas Patentales, quae alioquin in nullis unquam Regni Judiciis acceptari possunt, Regnum et Partes adnexas gubernandas fore, Expeditione Patentium ad eum duntaxat casum reservata, ubi in Rebus Legi alioquin conformibus Publicatio debito cum effectu hac unica ratione obtinere valeret. Proinde: Forma Judiciorum lege stabilita aut stabilienda, auth(!)oritate

hajtása bárki más által is megakadályoztassék; nem fognak a bíróságok törvényesen meghozott ítéletei megváltoztattni (rendeleti úton), sőt még csak királyi fölülvizsgálat végett sem fognak azok egy vagy más politikai kormányzék elé hozatni, hanem az eddig alkotott s az ezentúl alkotandó törvények és az ország érvényben levő alkotmányának értelmében fognak bíróságot ülni a bírák. A *végrehajtó hatalmat* pedig a királyi Felség csakis a törvények értelmében fogja gyakorolni.»

Csak egy pillantást kell vetnünk ezen szövegre, annak törvényhozó hatalmat, végrehajtó hatalmat, alkotmányt stb. emlegető szavaira, és azonnal meg fogunk győződhetni azon hatásról, melyét az 1789-ben kitört francia forradalom alkotmányhozó munkálatai gyakoroltak az 1790/1-iki országgyűlésünkre. És ha emleget is hasonló kifejezéseket már *John Locke* a maga művében,¹ sőt emlegetnek nemcsak az Egyesült-Államok alaptörvénye, hanem részben már az 1688. évi dicsőségteljes angol forradalommal összefüggő actusok is: meg lehetünk győződve, hogy ezt a régebbi magyar alkotmányosságban szokatlan fölfogást, nyelvezetet és hangot bizonyára nem John Locketól tanulták el, sem pedig az északamerikai alkotmányhozóktól, hanem egyesegyedül azon alkotmánypolitikusoktól ott a Szajna partján, a kik az 1791-iki «*Constitution*»-nak voltak úttörői.

Regia non immutabitur, nec legitimarum Sententiarum Executiones. Mandatis impediuntur, aut per alios impediri admittuntur, nec Sententiae legitime Fororum Judiciariorum alterabuntur, immo nec in Revisionem Regiam nec ullius Dicasterii politici pertrahuntur, sed secundum conditas hucusque, aut in futurum condendas Leges, receptam Regni *Constitutionem*, Judicia per Judices, absque discrimine Religionis deligendos, celebrabuntur, *executiva* autem *Potestas*, non nisi in sensu Legum, per Regiam Majestatem exercebitur.

¹ L. John Locke: On Civil Government.

Őszinte örömmel töltheti el tehát a buvárkodó magyar ember kebelét, ha fölismeri ezt a haladást az 1790/1-iki törvényhozásunkban. Ámde van ennek az 1790/1-iki törvényhozásunknak egy oly foltja, a melyet nem fog soha letörölhetni az idő. Ugyanezen 1790/1-iki törvényzikkünket diszteleníti el ez a folt: értem e törvényzikk azon rendelkezését, a mely kiveszi a nemesség örök adómentességének biztosítására alkotott 1741: VIII. törvényzikket.¹ Valóban elszomorodik az ember, ha megérti, hogy daczára azon idealistikus rajongásnak, mely 1790/1-ben gróf *Forgách Miklóst* és társait heviti vala, a Karok és Rendek 1791-ben törvénybe iktatták, hogy az idők végezetéig soha törvény nem alkotható, a mely megszüntethetné a nemesség adómentességét.

E ponton tehát ott állott még 1791-ben is Magyarország alkotmányjogi haladólagos reformjának az ügye, a hol állott Mária Terézia korában, 1741-ben, a hol állott 1723-ban a VI-ik törvényzikk megalkotásakor, és már akkor is, midőn Verbőczy az ő «Tripartitum»-ának I. részében a 9. «Titulus»-t a középkori jogfejlődésünkől leszűrögeti vala. Az sem válik dicséretökre a Karoknak és Rendeknek, hogy magukat a Mária Terézia trónjának tett szolgálataikért a nemesi adómentességnek örök időkre — «*in perpetuum*» — kivánták a veszélyben forgott királynő által megjutalmaztatni. De ez még hagyján.

¹ 1741: VIII. Erga benignam Sacrae Regiae Majestatis Declarationem sancitum est: fundamentalia Jura, Libertates, Immunitates et Praerogativas Statuum et Ordinum Regni Hungariae, Partiumque ei annexarum, signanter in Titulo 9 Partis I. Operis Decret. Tripart. et Artic. 6. Anni 1723 velut in *perpetuum ab omni Contributione ipsos eximentibus*, adeoque eatenus etiam, ne Onus publicum Fundo quoque modo inhaereat, eosdem immunitatibus, ac avito quoque usu firmatis, expressas (cum alioquin etiam per Art. 3. Anni 1715 semper eo, quod ad normam aliarum Provinciarum non gubernabuntur, praecauti et assecurati existant) sub sensum Diplomati insertae, de usu, et intellectu Legum sonantis Clausulae, nullatenus sumi posse.

Hisz akkor még kevésbé volt meg az érzék a kulturális kívánalmak iránt ebben az országban. Egészen más szempont alá esik az 1791-iki esztendő. Ekkor már több volt az európai műveltség nálunk is a politikai körökben.

De hát mi vihette rá az 1791-iki Karokat és Rendeket, hogy ily foltot ejtsenek a saját törvényhozói nemzedékek emlékezetén ?

Talán ugyanaz a szellemi szegénység, a mely az 1741-iki Karokkal és Rendekkel a XI. törvényczikkben¹ azt az ügyefogyott kívánságot hangsúlyoztatta, hogy ő Felsőge a magyar nemzet fiai közül is nevezzen ki tagokat a Bécsben székelő és *Magyarország alkotmányjogán teljesen kívül álló* osztrák államminisztériumba ?

Volt benne e része szellemi szegénységnek is a többség részéről; hisz ugyanezt a megbocsáthatatlan kívánságot¹ fejezi ki az 1790/1: XVII. törvényczikk is, a melyet pedig ugyanazon országgyűlésen alkottak meg, a mely országgyűlésen Magyarország állami önállóságát a X-ik czikkben oly fényesen vindikálták.

¹ 1741 : XI. 4. Et ad ipsum (!) etiam Status Ministerium Nationem Hungarum adhibere dignabitur. 1790/1 : XVII. Articulo 11. 1741. hic per extensum vigori suo restituo, Sua Majestas Sacratissima ultro clementer declarare dignata est, se effectum Articuli hujus quoad omnes sui partes procuraturam, et ideo tam ad *ipsum* (!) Status Ministerium, Hungaros adhibituram, quam etiam eos Ordines daturam, ut siqui de Gente Hungara necessariis caeteroquin dotibus et qualitatibus instructi, animum ad Legationes obeundas adjicerent, iis in Cancellaria Status (!) intima (!) sese penitus formandi omnis requisita praebeatur occasio; justa denique Statuum et Ordinum Desideria eatenus quoque, ut tam interna, quam externa Negotia, illa quidem per Hungaros, haec vero cum influxu (!) etiam Hungarorum pertractentur, et sic immediate Suae Majestatis decisioni submittantur, expleturam; in reliquo autem altifatam Suam Majestatem curaturam, ut sancitae quoque, quoad pacem cum Turcis ineundam, Constitutiones Regni effectum suum sortiantur.

Még inkább volt része benne azonban a hazafias bizalmatlanságnak is, a mely attól tartott, hogy majd a nemeség behozandott adójából befolyandó milliókat nem a hazájára, de a haza érdekeivel ellentétes célokra fogja fölhasználni bécsi tanácsosainak sugallatára a királyi hatalom. Sajnos, hogy e bizalmatlanságnál nem volt erősebb a törekvés kellőleg hatályos ellenőrzést, sőt budgetjogot biztosítani az országgyűlésnek; egyébként e bizalmatlanság csak természetes volt abban az időben.

De hogy a kasztszerű önzés is kivette a maga osztályrészét ebből az 1791-iki adómentességi politikából: ezt bevégzett tények bizonyítják. Nem tettek 1791-iki országgyűlésünk buzgó honatyái a városokért annyit, a mennyit a nemzetiség minden veszélyeztetése nélkül akkor már egész bizvást megtehettek volna: csak Temesvárt, Szabadkát, Pozsegát és Károlyvárost vették be az országgyűlési követküldési joggal fölruházott szabad királyi városok közé.¹ Különben eszközbe sem jutott méltó helyet juttatni a városoknak Magyarország törvényhozásában.

De leginkább bizonyít a kasztszerű önzése mellett ezen 1791-iki nemesi adómentességi politikának az a bevégzett ténye, hogy még a törvénykezés terén sem igyekeztek ez országgyűlésnek különben annyira buzgó honatyái valamit a nem-nemesek emberi méltóságának érdekében komolyabban lendíteni. A nem-nemes saját neve alatt nemes ellen nem is perelhetett. Ez volt a hagyományos jogállapot. És az 1791-iki Karok és Rendek közt nem akadt többség, sőt nem akadt párt, a mely akart is volna, meg képes is lett volna megtenni Magyarország nem-nemes, de hű fiai emberi méltóságának érdekében merő ügyszeretetből annyit, mint a mennyit tíz

¹ 1790/1: XXX. Easdem in numerum aliarum liberarum ac Regiarum civitatum cum *competente Sessione* et *voto Diaetali* recipiunt.

év múlva 1802-ben tettek meg rendi honatyáink nem-nemes honfitársaink emberi méltóságának érdekében aggodalomtelt alkalmazkodási vágyból, a francia győzelmek hatása alatt.

Csakis 1802-ben, midőn már a francia forradalom hadseregeinek győzelmi csillaga magasan ragyogott és bevilágította a középkoriasan rendi monarchiák vereségeit Marengótól föl egész Hohenlindenig, és midőn a feudalizmus a maga végvonaglásában Európaszerte rettegett attól az «első consul-tól», attól a Bonaparte tábornoktól, a ki néhány évvel ezelőtt Páris utcáin az arisztokrata-párt zendülő híveit a demokrata állameszme nevében halomra löveti vala: csakis 1802-ben alkotta meg rendi országgyűlésünk azt a törvény-czikket, mely első ízben volt némileg enyhítendő összes addigi alkotmányfejlődésünknek egyik legnagyobb szégyenfoltját. «Hogy a kiknek eddig személyes kereshetési joguk nem volt, hanem érettök vagy a városi tanács, vagy a földesuraság felperessége alatt történt az eljárás, azoknak peres ügyeik könnyebben előmozdittassanak, a Karok és Rendek Ő Felsege Kegyelmes hozzájárulásával megállapítják, hogy a polgároknak és a semmiféle úri hatalom alatt nem levő szabad állapotúaknak, a kötelezvényi és egyszerű örökösödési esetekben, saját nevök alatt a nemesek elleni perlekedés cselekvénye megengedtessek, a hatalmaskodási és személyes ügyekben pedig, a hivatalból kirendelendő tiszti ügyészt a felperesség azért illeti, hogy a megítélendő díj és a károk a jogaikban sértett nem-nemeseknek, a perköltségek meg a pervesztett fél által megtéríttessenek s a tiszti ügyésznek essenek. Azokat pedig, a kik földesúri hatóság alatt állanak, minthogy alig vagy csak nagy bajjal járhatnának el saját ügyökben, mindazon ügyekben, a melyek eddigelé földesuraik felperessége alatt lőnek szorgalmazva, továbbra is földesuraik védelmezzék a bíróságok előtt; ha ezt tenni elmulasztanák, vagy ahhoz való tehetségök hiánya miatt nem lennének erre képesek, hát akkor

a hivatalból kirendelendő tiszti ügyész mozdítsa elő ügyeiket és a védő ügyvéd költségei a peresztes féltől megtérítendőkül ítéltesse meg; magától értetvén, hogy szabad szerződési ügyekben saját felperességök mellett eljárniok azoknak is, a kik földesúri hatalom alatt állanak.»¹ Ennyit és nem többet iktattak törvénybe a Karok és Rendek 1802-ben a nem-nemesek érdekében; de legalább megtették most ezt I. Ferencz túlváatosan conservatív uralkodása alatt, holott 1790/1-ben, midőn még a toscanai állam egykori szabadelvű reformátora, II. Lipót ül vala Szent István és III. András trónján, de midőn még világrengető diadalmas csatákban nem próbálta ki erejét a francia forradalom demokrata állameszméje: merően ragaszkodtak még a hagyományos kiváltságokhoz és eszköz ágában sem volt az emberi méltóság irányában bárminemű reformot is létesíteni a nem-nemesek javára.

¹ 1802: XX. Ut illorum, quibus hucusque Personalis Actoratus non competebat, sed pro illis vel Magistratus Civici, vel Terrestris Domini Actoratu procedebatur, negotia litigiosa facilius promoveantur, Status et Ordines cum annutu Suae Majestatis Sacratissimae statuunt: ut Civibus, et liberae conditionis, nulli Jurisdictioni Dominali subjectis, in contractualibus, et simplicis Successionis casibus, proprio Nomine contra Nobiles litigandi Activitas concedatur, in Potentiariis autem, et Personalibus, Actoratus Fisco Magistruali ex Publico ordinando, ea ratione competat, ut adjudicandum homagium et refusio damni laesis Ignobilibus, Expensae autem litis per illum, qui Causa ceciderit, compensandae, Fisco Magistruali cedant. Illos vero, qui Jurisdictioni Dominali subjecti sunt, quia vix, aut non nisi cum dispendio procedere possent, ultro etiam Domini Terrestris in Negotiis, quae hucusque eorum Actoratu promovebantur, tueantur; si vero intermitterent, aut propter defectum Facultatuum non possent, Fiscus Magistrualis ex Publico assignandus eorum causas coram Jure promoveat, et Fisco assistenti expensae perinde adjudicentur per eum, qui Causa ceciderit, complanandae. Eo praeterea suapte intellecto, quod his quoque, qui Jurisdictioni Judiciali subjecti sunt, in Contractualibus proprio Actoratu procedere liceat.

Igaz, már ez időtájban — 1802 körül — voltak hazánkban is lelkes férfiak, a kik az irodalom terén többé-kevésbé nyíltan igyekeztek útat törni a modern eszméknek; sőt már előbb a vérpadon vézettek el Martinovics és társai, részben azon vakmerőségökért is, hogy a francia forradalom eszméinek sajtó útján való terjesztését megegyeztethetőnek tartották az ősi alkotmány biztosította szabadsággal. *Kazinczy Ferencz* keblét ebben az időben is már fenkölt honfiúi érzelmek hevítték, a melyeknek nem egyszer adott kifejezést irataiban a megkérgesült rendies conservativismus nem csekély megbotránkozására; *Bessenyei György* pedig ez időtájt irodalmunkat oly munkával gazdagította, a mely határozottan a modern alkotmányos monarchia alapeszméjével rokonszenvez vala. De hát hiheti-e komolyan alkotmányunk történetírója, hogy ezek a kegyeletreméltó úttörők képesek lettek volna 1802-ben — habár csak közvetve is — oda befolyásolni a Karok és Rendek többségét, hogy megalkossa az idézett XX. törvényczikket, ha Moreau és Bonaparte győzelmei nem szereznek életképességet a francia forradalom jogegyenlőségi eszméjének annyi csataterén? S ha nem látszik vala e győzelmek után még az is valószínűnek, hogy majd még egyszer a szőke Dunának is találja fordíthatni a maga rettenetes haderejét a nyugati eszmék világtrendítő áramlata?

Lengyelország már 1791-ben közeledett ezen eszmék felé a maga májusi alkotmányával. A lengyel példa azonban ekkor már nálunk nem igen hatott. A magyar értelmiség legnemesebb éliteje ekkor már határozottan francia eszmékből táplálkozott; bevallani azonban ezt nyíltan még nem minden tekintetben mertte. Részben nem is akarta.

Mert hát vajmi sokan voltak már akkor e hazában, a kik ösztönszerűleg arra érezték magukat indíttatva, hogy folyton csak azon «nagy hasonlatosság»-ra legyenek büszkék, a melyet az Anglia alkotmánytörténelmét közelebből egyáltalán

nem ismerő hazai publicistáink már több mint egy emberöltővel ezelőtt vétek fölfedezhetni Anglia és Magyarország alkotmányossága között!

Pedig mennyire alatta állott még ekkor is, még 1802-ben is Magyarország alkotmányossága és egész jogrendje Anglia alkotmányosságának, jogrendjének! Mennyire illuzióban ringatták tehát magukat azok, kik párhuzamot vétek teljes joggal vonhatni a mi rendi alkotmányunk és Anglia alkotmánya közt már a mult században!

Schvarcz Gyula.,

A TUDATOSSÁG TÉNYE SZELLEMI ÉLETÜNK ESEMÉNYEIBEN.

PSYCHOPHYSIOLOGIKUS TANULMÁNY.

Tudjuk, hogy a psyche összes jelenségei az agyban és idegrendszerben végbemenő materialis folyamatokra vezethetők vissza.¹ Ismerjük e folyamatokat is, a mennyiben azok a dúc- sejtekben székelő protoplasma- anyag molekuláris mozgásaiból fakadnak. Ezen molekula- mozgások, mint az anyagon és anyagban lepergő minden mozgás egyáltalában, erőnyilvánulás alakjában történnek. A psyche jelenségeit jellegző erőnyilvánulás alakja pedig az — *érzés*.

Valóban az érzés nemcsak alapja, kriteriuma és kizárólagos kísérő tünete minden szellemi eseménynek, hanem annak tulajdonképeni lényegét is képezi. Érzőképességet csakis a protoplasma külől, és az érzés nyilvánulását csakis a psyche jelenségeiben lelhetjük fel.

E szerint az érzés sajátos tulajdonsága a protoplasma- anyagnak. E tulajdonság épp úgy jellemzi a protoplasmát, mint a hogy a vörös szín a rézt, a légnemű állapot a kö- nenyt, a 100 foknyi forrpoint és 0 foknyi fagypoint a vizet, vagy a keménység a gyémántot karakterizálja. Ezekről sem tudunk többet, mint hogy a mondott anyagoknak tulajdon-

¹ Lásd Lechner: A psyche materialis alapja. Orvosi hetilap. 1892. 2—5. szám.